

УДК 94(420):327 «15/19»

ББК 63.3 (4Вл)4/6-6

Б 879

Рецензенты:

- Гончар Б.М.** - доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой новой и новейшей истории Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
- Манжол В.А.** - доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой международных отношений и внешней политики Института международных отношений КНУ имени Тараса Шевченко
- Мордвицев В.М.** - доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории России Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Редакционная коллегия:

д.и.н., проф. М.С. Бурьян	д.и.н., проф. О.Б. Дёмин
д.и.н., проф. А.И. Фомин	(ответственный редактор,
к.и.н., доц. И.В. Грицких	координатор)
(ответственный редактор,	д.и.н., проф. И.С. Гребцова
координатор по Луганску)	д.и.н., проф. Д.П. Урсу
к.и.н., доц. Д.В. Ласкавый	к.и.н., доц. А.С. Поспелов
к.и.н., доц. В.В. Савенков	к.и.н., доц. С.В. Ковальский
к.и.н., доц. М.В. Ширяев	к.и.н., доц. Ю.В. Шахин

Б 879 **Британская политика и мир: контуры исторического взаимодействия (к 55-летию профессора М.С.Бурьяна):** Сб. ст. / Под ред. О.Б.Дёмина, И.В.Грицких и др. - Луганск - Одесса: ООО «Виртуальная реальность», 2011. - 294 с.

ISBN 978-966-492-110-1

В сборнике представлены исследования, в которых рассматриваются различные аспекты британского влияния на международные отношения XI - XX вв. Проанализированы проблемы дипломатического, военного, политического, экономического и идейно-культурного характера.

Издание приурочено к 55-летию профессора Михаила Степановича Бурьяна. Для широкого круга читателей, интересующихся историей международных отношений.

УДК 94(420):327 «15/19»

ББК63.3 (4Вл)4/6-6

Рекомендовано к печати Ученым советом Государственного учреждения «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко» (протокол № 6 от 21 января 2011 года)

© Коллектив авторов, 2011

© ООО «Виртуальная реальность», 2011

ISBN 978-966-492-110-1

Михаил Степанович Бурьян

БРИТАНСКАЯ ПОЛИТИКА И МИР:
КОНТУРЫ ИСТОРИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

СОДЕРЖАНИЕ

Хазанов А.М. (г.Москва) Михаил Степанович Бурьян (Из книги «50 лет в Храме Востоковедной науки»)	5
Грицких И.В. (г. Луганск) Михаил Степанович Бурьян: штрихи к портрету	1
Бурьян М.С., Грицких И.В. (г. Луганск) Изучение истории внешней политики Великобритании в Луганском национальном университете имени Тараса Шевченко	11
Дьомін О.Б. (м. Одеса) Британська політика королеви Англії Єлизавети (1560-х - початку 1570-х років)	37
Валюх Л.І. (м. Рівне) Оцінка громадськістю Великої Британії колоніальної експансії Німеччини в Африці (80-90-ті рр. XIX ст.)	50
Візитів Ю.М. (м. Рівне) Основоположник скаутингу: лорд Роберт Баден-Пауелл та український Пласт	62
Гребенюк В.С. (м. Луганськ) Англо-французьке протистояння в Північній Америці та Індії, 1756-1763 рр.	69
Грицьких Д.В. (м. Луганськ) Ліквідація монополії Ост-Індської компанії на торгівлю з Китаєм і творення контурів нової зовнішньої політики Великої Британії щодо імперії Цин, 1830 - 1833 рр.	83
Жуков А.В. (г. Луганск) Британская политика в Китае в 70-х гг. XIX в. Чифуская конвенция 1876 г.	95
Зуева А.О. (м. Луганськ) Дебати на Паризькій мирній конференції (січень - травень 1919 р.) щодо американської комісії Кінга - Крейна та позиція Великобританії	101
Ковальський С.В. (м. Одеса) Кіпрська політика Великої Британії в контексті близькосхідної безпеки в 1950-ті рр.	108
Ладига О.І. (м. Луганськ) Британці на службі у Гітлера: Історія однієї поразки.	116
Ласкавий Д.В. (м. Луганськ) Міжнародна боротьба за нафту Месопотамії й англо-німецьке зближення: місія Честера і план Касселя (1908-1911).	122
Луговий О.М. (м. Одеса) Англійський контингент у візантійській армії XI-XIV ст.	140

Гребенюк В.С. Англо-французское противостояние в Северной Америке и Индии, 1756-1763 гг.

Представленная статья является попыткой исследовать роль военно-морских сил в процессе приобретения Великобританией заморских колониальных владений в 1756-1763 гг.

Ключевые слова: Великобритания, коммуникации, флот, морская держава, колония, Уильям Питт Старший.

Гребенюк В.С. Англо-французьке протистояння в Північній Америці та Індії, 1756-1763 рр.

Подана стаття являє собою спробу дослідити роль військово-морських сил в процесі придбання Великобританією заморських колониальних володінь в період 1756-1763 рр.

Ключові слова: Великобританія, комунікації, флот, морська держава, колонія, Уільям Пітт Старший.

Grebenyuk V.S. Anglo-French confrontation in North America and India, 1756-1763.

This article is an attempt to explore the role of naval forces in the process of acquisition of oversea colonial domains by Great Britain in the period of 1756-1763.

Keywords: Great Britain, communications, fleet, naval power, colony, William Pitt the Elder.

УДК 94(420:510) «1830/1833»

Грицьких Д.В. (м. Луганськ)

ЛІКВІДАЦІЯ МОНОПОЛІЇ ОСТ-ІНДСЬКОЇ КОМПАНІЇ НА ТОРГІВЛЮ З КИТАЄМ І ТВОРЕННЯ КОНТУРІВ НОВОЇ ПОЛІТИКИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЩОДО ІМПЕРІЇ ЦИН, 1830 - 1833 РР.

Відносини Великої Британії з імперією Цин наприкінці 20-х років ХІХ століття не можна вважати простими. Традиційний китайський світогляд, який пронизував усі сфери їхнього буття, з одного боку, та тривала ізоляція британського уряду від справ в регіоні Ост-Індською Компанією (ОІК), з іншого, призвели до закріплення за британськими підданими не дуже респектабельного статусу. Спроби переломити ситуацію мирним шляхом були марними, особливо зважаючи на поступове закріплення за суперкарго ОІК репутації контрабандистів та наркоділерів.

Застій у відносинах Великої Британії та імперії Цин значною мірою був пов'язаний із загальною політичною ситуацією в країні. Тому в умовах, коли на початку 30-х років в політичному житті З'єднаного Королівства намітилися зрушення, вони торкнулися і стану відносин з Китаєм. Політичний процес свідчив про зміну співвідношення сил на користь торгово-промислових кіл. В 1830-му році ця тенденція проявилася в перемозі на парламентських виборах вігів над торі, які отримали більшість і сформували уряд. В цей же час ці два угруповання опинилися на порозі перетворення на партії лібералів і консерваторів [1, с.229-232]

Такий перебіг подій наближував зміну статусу ОІК на Далекому Сході, і, водночас, народження нового підходу до організації як зовнішньої політики Великої Британії в цілому, так і її відносин з імперією Цин.

Послаблення позиції консервативних кіл британського істеблішменту означало для ОІК чергові обмеження прав на торгівлю на Сході. Власне, відчуття невпевненості у майбутньому було притаманне директорам ОІК вже в середині 20-х років. У 1825 році вони уклали контракти з Ко-Хонг лише до 1834 року [2].

У зв'язку з тим, що ОІК представляла переважно інтереси консервативної частини британської правлячої еліти, уряд, утворений

лібералами, не міг розраховувати на неї в реалізації власної політичної стратегії в далекосхідному регіоні. Крім цього, і сукупність існуючих проблем (починаючи від невдалих посольств до ускладнень відносин з китайцями внаслідок контрабанди і торгівлі опіумом), говорила про необхідність зміни британського представництва на місцях. Зручного моменту для усунення ОІК від організації відносин з Китаєм не потрібно було довго чекати. У 1834 році стівав термін дії Хартії 1813 року [3], яка закріплювала за ОІК, зокрема, і монополію на торгівлю з Китаєм.

Тим не менше, консервативне крило британського істеблшменту не втрачало надії на збереження якщо не усіх, то хоча б ключових позицій. У 1829 році лорд Еленборо та герцог Веллінгтон виступили з ініціативою зберегти, принаймні частково, монополію ОІК на торгівлю в Китаї. Сутність плану полягала в тому, щоб після припинення дії монополії зберегти за ОІК статус провідної регіональної корпорації. Вважалося, що завдяки цьому можна було найбільш ефективно вирішити питання з розширення обсягів торгівлі, адже компанія накопичила віковий досвід співпраці з провінційними урядовцями.

Для демонстрації ефективності свого плану керівництво компанії у січні 1830 року створило комітет з трьох повноважних членів й доручило їм домогтися суттєвого покращення торгівлі. Комісія висунула до китайців декілька вимог, основними з яких були: збільшення кількості торговців Хонг та спрощення режиму перебування торгових представників Великої Британії на території факторій в Китаї. Комісія сповістила представників корпорації Хонг, що у разі невиконання основних вимог компанія припинить торгівельні стосунки з нею, а, отже, з Китаєм.

Підсумки реалізації даного задуму підвести доволі складно, оскільки його актуальність значно зменшилася з приходом до влади ліберального уряду лорда Ч. Грея (1764 - 1845 рр.). Робота комітету супроводжувалася бурним обговоренням питання про монополію в британській пресі. До того ж, боротьба проти привілеїв компанії посилювала позиції радикальних і ліберальних кіл [17, с.60-61]

Тим часом консервативна частина британських правлячих кіл, яка слугувала гарантом привілеїв ОІК, переживала не ліпші часи. 1830 року помер лідер консерваторів Роберт Піль, що надало додаткового поштовху до внутрішнього розколу. Партійці, за своїми поглядами, фактично розділилися на два табори. Перший табір складали радикальні торі. Ця частина політиків старої аристократії вкрай

негативно відносилися до реформ, на яких наполягали ліберали. Такі соціальні зміни, на їх думку могли призвести до революційних заворушень. Старі лендлорди вбачали за необхідне збереження монополії родового істеблшменту країни на всі сфери життя країни. В духовній сфері - збереження монополії католицької церкви. В політичній сфері - відмова від реформування системи виборів. В економічній - збереження монополій державних компаній Ост та Вест Індії. Це означало, що радикальні консерватори не передбачали змін у міжнародних стосунках на далекому Сході і в Китаї зокрема [4].

Другу частину консерваторів складали помірковані торі, які реалістично сприймали майбутні реформи як невідворотні. На початку 1830-х їх позиція включала визнання необхідності змін, але в якомога більш м'якому форматі. Перш за все можна було, на їх погляд, обмежити, або відмінити монополії на торгівлю та домінування католицької церкви. Це мало заспокоїти суспільство, і необхідності у реформуванні системи виборів на деякий час вже не існувало б. Дійсно, такі дії могли заспокоїти промислові кола, перешкодити радикалізації руху за реформи, у тому числі й у контексті організації відносин з Індією та Китаєм.

Нарешті, найбільш упевнено себе почували ліберали, які дотримувалися думки про необхідність негайного реформування системи виборів. Загострення політичної боротьби наприкінці 1830 - початку 1831 років призвело до того, що у парламент було внесено проект виборчої реформи. 1832 року цей проект було прийнято і нові вибори призвели до впевненої перемоги лібералів. Вони отримали 441 місце проти 175, що отримали консерватори. Останні були приголомшені. Новий лідер партії Артур Уелеслі (Герцог Веллінгтон 1769 - 1852 рр.) визнав необхідність взяти паузу для пошуків нових засобів політичної боротьби за владу.

Після 1832 року вже лише 45 членів парламенту представляли собою лобі ОІК. Доля Ост-Індської компанії опинилася в руках торгово-промислових кіл британського істеблшменту.

В тих же руках опинилася й державна політика щодо імперії Цин. Ліберальний кабінет мав власну - особливу — зовнішньополітичну доктрину, яка, передусім, передбачала відмову від немотивованого насильства, будь-якого невинуватого з точки зору християнської моралі силового тиску в міжнародних відносинах [4, С20; 5, С.484].

Автором і головним причіником даної концепції став новий прем'єр-міністр Ч. Грей. Щоправда, здійснення зовнішньої політики

К 55-ЛЕТИЮ
ПРОФЕССОРА МИХАИЛА СТЕПАНОВИЧА БУРЬЯНА

Великої Британії на основі даного, офіційно проголошеного положення, мав його протезе - лорд Дж. Пальмерстон (1784 - 1865 рр.), голова зовнішньополітичного відомства в уряді лорда Грея з 1830 р.

Значущість постаті Джона Темпл Пальмерстона вимагає від нас більш детальної уваги. Прихід цієї людини на посаду міністра іноземних справ Великої Британії, безсумнівно, знаменував початок нової епохи не тільки в історії британської зовнішньої політики, але й в цілому, в історії міжнародних відносин [18, с.79-83].

Політична кар'єра Дж. Пальмерстона складалася доволі важко. Він отримав звичайну, для його оточення, освіту. Проте амбіції молодого віконта були дуже високими, й у 23 роки він серйозно замислився про політичну кар'єру. Для цього він мав стати парламентарем. Саме в цей час Дж. Пальмерстон вперше зіткнувся із старою виборною системою. Менше року йому знадобилося щоб, заплативши чималі гроші, стати парламентарем від Ньюпорту. Це сталося 1807 року. Проте стрімкої, блискучої політичної кар'єри зробити не вдалося. Тодішні його однопартійці знайшли для Дж. Пальмерстона доволі контрольовану посаду - військового міністра [13, с.182-209].

У воєнному міністерстві Дж. Пальмерстон пропрацював 19 років. Наприкінці 20-х років він вже відверто протестував проти такого ставлення до нього в партії «торі». Проте 1828 року, коли прем'єр-міністром став А. Веллінгтон, Пальмерстон знов залишився поза великою політикою. Незважаючи на те, що Пальмерстон був вже доволі досвідченим політиком, йому знов не довірили пост міністра зовнішніх справ, до якого він так прагнув.

Після цих подій Дж. Пальмерстон кардинально змінив політичне забарвлення. 1830 року він перейшов до лав «вігів» [18, р.112]. Як вже згадувалося, цього ж року «віги» отримали більшість у парламенті, сформували уряд, в якому лорду Пальмерстону довірили ключі від Форін офісу.

Серед вігів того часу лорд Пальмерстон займав позиції, які максимально наближували його до консерваторів. Тим не менше, як голова зовнішньополітичного відомства країни, він мав урахувати погляди своїх нових однопартійців, дотримуватися загального принципу у побудові зовнішньої політики по відношенню до будь-яких іноземних держав, у тому числі й щодо Китаю. Цей принцип він висловив наступним чином: «перемагаємо ми, чи терпимо невдачу, в

БРИТАНСКАЯ ПОЛИТИКА И МИР:
КОНТУРЫ ИСТОРИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

нас повинно залишатися відчуття того, що ми діяли чесно й відповідно до існуючих домовленостей й норм моралі».

По суті, це був парафраз думки голови уряду, в якому працював Дж. Пальмерстон. Лорд Грей говорив про те, що державний службовець повинен будувати свою діяльність у такий спосіб, щоб зовнішня політика Великої Британії базувалася на принципі «моральної зверхності» [4, с.5]. В ході також була ідея підтримки балансу сил.

У 1841 році Пальмерстон, визначаючи ставлення Великої Британії до питання про використання зброї, зазначав, що «спроба однієї нації захопити і присвоїти собі територію, що належить іншій нації... веде до порушення існуючої рівноваги сил і до зміни співвідношуваної потужності окремих держав, вона може таїти в собі небезпеку і для інших держав; а тому подібній спробі Британський уряд [може] ... протистояти» [7, с.82].

Саме під цими гаслами з початку 30-х років зовнішньополітичне відомство Великої Британії та його голова Дж. Пальмерстон будували зовнішню політику. Щоправда, офіційна ідеологія часто не дуже співвідносилася з практикою зовнішньої політики Лондона.

Дотримуючись стратегії, що передбачала підтримки балансу сил в Європі, Дж. Пальмерстон мав брати до уваги реалії тогочасного світу. Ще в період наполеонівських війн, англійці підкорили велику частину світу за межами Європи, за винятком Сполучених Штатів. Після 1815 року французи та інші, як правило, виступали слухняним інструментом в руках Лондона [8]. Наприклад, в ході відділення Бельгії від Голландії, Пальмерстон двічі змінював ставлення до Франції. В 1830 він виступив з військовими погрозами на адресу Парижу, щоб французи не мріяли про панування над новою державою.

А вже через кілька років він сам виступив ініціатором англо-французького союзу, що мав забезпечити незалежність Бельгії. Дж. Пальмерстон цинічно заявляв: «Англія одноосібно не здатна добитися виконання завдань, які стоять перед нею на континенті; вона повинна мати союзників як робочі інструменти» [7, с.83].

Та якщо в Південній та Західній Європі до Лондона прислухалися більш-менш уважно, то в Центрально-Східній Європі лідери великих держав насмілювалися мати власну думку. Австро-Угорська імперія, величезна Російська імперія під керівництвом спочатку деспота Миколи I, потім - реформатора Олександра II,

королівство Прусія - усі разом і кожне окремо залишалися для Пальмерстона важкими супротивниками.

Усіх їх Пальмерстон вважав за краще називати «деспотичними державами». Словами одного з оригінальних досліджень, висновки якого містять сміливі узагальнення і часто межують із не позбавленими істинного зерна здогадками, «Щоб правити світом, Англія повинна була підірвати Священний союз Австрії, Росії і Пруссії... Далі слідувало завдання - розчленувати Оттоманську імперію. Починаючи з грецької революції лорда Байрона (1820-і), британська політика розігрувала карту національно-визвольного руху проти кожної з цих імперій-суперниць» [8].

Кроки, зроблені лордом Пальмерстоном на посаді керівника зовнішньополітичного відомства, цілком відповідали охарактеризованій системі пріоритетів.

Правда, як вже згадувалося, серед зовнішньополітичних опонентів саме Росія виступала в особливій якості, у першу чергу - завдяки її географічним параметрам, які дозволяли їй «нависати» з півночі над усіма існуючими та майбутніми володіннями Великої Британії на Сході.

Русофобські настрої в британському суспільстві на той час навіть отримали теоретичне оформлення. Ідеологічною основою для них стали праці Дж.Званса де Лейси і Д. Уркварта, батька англійської русофобії Р. Вільсона та ін. [9 - 11]. Перші два з названих авторів безпосередньо говорили про експансіоністські наміри Росії, про мрії царської влади досягти меж Індії і створити загрозу британській могутності в регіоні.

Проте, на відміну від Дж. Званса де Лейсі, Д. Уркварт вважав, що англо-російські протиріччя в Центральній Азії мають другорядне значення на фоні боротьби Великої Британії і Росії за чорноморські протоки.

Для частини британського істеблішменту, що гостро реагувала на російські успіхи, не складало зайвого труда знайти аргументи для підкріплення своїх виступів.

Ще Вільям Муркрофт, напівофіційний представник британської Ост-Індської компанії, у подорожі до китайського Туркестану в 1820-1822 роках, зіткнувся з жорсткою протидією поширенню впливу ОІК з боку китайської влади. Китайці попередили місцевих купців, що «варто англійцям отримати дозвіл на прохід через перевал, вони приведуть з собою армію» [12, с.7].

Муркрофт зовсім недовго пробув в Лехе, коли упевнився в тому, чого чекав і найбільше боявся: виявилось, що у нього є російський суперник. Офіційно той вважався місцевим торговцем, що їздив через перевали і вів торгівлю між Лехом і караванними містами китайського Туркестану. Як незабаром з'ясував Муркрофт, насправді він був високопоставленим царським агентом персидсько-єврейського походження, що виконував важливі політичні і комерційні завдання Санкт-Петербургу. Звали його Ага Мехди (Рафаїлов) [266, с.7]. За дорученням К.В.Нессельроде, відповідно до свідчень Муркрофта, він мав запропонувати кашгарським лідерам російську підтримку, якщо вони вирішили б скинути владу маньчжурської династії [12, с.8].

Під час війни з Персією 1828-ого року російські війська захопили Єреван і Тебриз. У цьому ж році в селищі Туркманчай був підписаний мирний договір, яким мало бути врегульовано російсько-перські відносини до 1917 року. Це стало приводом для підняття чергової антиросійської хвилі на Туманному Альбіоні на тлі виборів і парламентської реформи. І торі, і віги на багнети підняли «руську загрозу» Індії.

У 1833 році Шах-Шуджа в союзі з сікхами та з подачі англійців, став загрозувати Афганістану (Кабул та Кандагар), правитель якого, Дост-Мухаммед, у зв'язку з цим звернувся за допомогою до Росії. В 1837 році до Афганістану було направлено сходовознавця, російського офіцера Яна Вікторовича Віткевича (1808 - 1839 рр.), який, після успішного завершення місії та повернення з Афганістану, трагічно загинув за таємничих обставин.

Саме ці, зазначені вище обставини, формували психологічну атмосферу, коли Дж. Пальмерстон вселився у кабінет на Даунінг-стріт. До наведених фактів, що торкалися «таємної дипломатії», слід додати й інші, які були предметом публічної європейської політики.

Російсько-турецька війна, що завершилася в 1829 році, принесла Санкт-Петербургу нечуваний успіх, закріплений Адріанопольським договором. За словами глави зовнішньополітичного відомства лорда Д. Абердина, «пожежа і взяття Константинополя поставили б англійський уряд в тисячу разів менш скрутне положення, чим подібний результат» [13, с.192-194]. Микола I торжествував, підлесники у високих чинах курили йому фіміам: «Європа з Англією на чолі схилиться перед рішенням, яке зволить прийняти імператор» [13, с.192-194].

Але у той час навіть князь К. Маттерніх у спілкуванні з Дж. Пальмерстоном висловлював пропозицію «під шум дружніх речей встановити контроль над діями Росії на Сході» [13, с.196].

У 1833 році, в умовах гострої кризи в Османській імперії, викликаній діями правителя Єгипту Мухамедом Алі, росіяни зробили наступний крок. За Ункяр-Іскелесійським договором Росія і Туреччина уклали оборонний військовий союз і зачинили для іноземних воєнних кораблів Босфор і Дарданелли. Контроль над протоками означав для Росії звільнення від загрози ізоляції в Середземноморських справах, та, що найголовніше - безпеку південних кордонів. Для Великої Британії це означало втрату сталого балансу сил в Європі.

Наприкінці року в Петербурзі заспокоїлися: «Східне питання закрито, принаймні, так заявляємо ми», - лікував Нессельроде. Дж. Пальмерстон дотримувався іншої точки зору: "З Росією ми як і раніше ненавидимо один одного, хоча ні та, ні інша сторона не бажає війни" [13, с.202].

Отже, наприкінці 1833 року в Петербурзі вважали східне питання вичерпаним і були впевнені, що західні держави втратили Туреччину назавжди. Але, як показує аналіз подій в більш широкому масштабі, в цей час Форін офіс взяв паузу, щоб скористатися «самозаспокоєнням» Росії з вигодою для себе. Не випадково відомий американський дослідник історії зовнішньої політики Великої Британії Д.Голдфренк виділяє період з 1833 по 1841 рр. під назвою «Ривок уперед» [13, с.207-209], а не менш відомий британський історик Д. Гілард застосовує до цього періоду заголовок «Контрофензива Пальмерстона, 1833-1841» [14, с.43-67].

На початку 30-х років XIX століття відбулося чимало інших подій, які свідчили про нарощування конфліктності у відносинах між Росією і Великою Британією за усією довжиною кордону, де зіткнулися їх інтереси.

Тому, з огляду на зазначені обставини, було б не логічним викреслювати з переліку стратегічних завдань Лондона підвищення рівня відносин з Нанкіном. Умовна «лінія фронту» між імперіями, здійснюваними експансією, не могла не пролягти через Китай.

Щоправда в 1830 - 1832 роках ліберально-орієнтована зовнішня політика у взаємовідносинах з Китаєм не досягла значущих результатів. Ліберальне міністерство зазнавало критику з боку керівництва ОІК і приватних підприємців, що почали працювати в регіоні (У. Жардін). Вони заявляли, що нова стратегія була не

ефективною і вимагали більш рішучих дій. Місцева китайська влада, відома своєю консервативністю, схилилась до збереження існуючого «Status quo».

Разом з тим, ліберальний кабінет і не міг просуватися далі, зв'язаний діючою Хартією, яка, як вже згадувалося, підтверджувала привілеї ОІК до 1834 р. В цей час новою більшістю робилися кроки з упорядкування відносин з Китаєм з моменту припинення її дії.

Серед таких кроків можна згадати внесення 13 липня 1833 року до парламенту Грантом проекту постанови про припинення монополії ОІК на торгівлю в Китаї. Відповідно до загальної концепції побудови політики лібералами в проекті говорилося про те, що відмова китайського керівництва розширити торгівлю та правовий статус британців в Китаї суцільно пов'язана саме з присутністю ОІК в регіоні. Проблема, на його думку, була саме в тому, що компанія мала подвійний статус — торговельний та політичний [4, с.21, 2, с.289].

На думку ініціаторів проекту, жодних перспектив на покращення торговельних та політичних взаємовідносин між Компанією, як державним представником, та китайською владою не існувало. Інакше кажучи, попередні «аморальні» дії директорату ОІК унеможливили подальший розвиток відносин в регіоні. Натомість припинення дії торговельних агентів ОІК та розвиток приватної торгівлі на основі рівноправних відносин давав можливість на поступові зміни у бік встановлення діалогу між урядами країн [4, с.27].

Для того, щоб в черговий раз не загострювати політичну боротьбу довкола ОІК, команда прем'єр-міністра Грея підготувала й вагомі економічні докази втрати ефективності керівництва ОІК у торговельних стосунках з Китаєм. Виявилось, що вже протягом тривалого часу сутність діяльності компанії зводилася до того, що вона перепродувала ліцензії на торгівлю приватним підприємцям, а сама постійно зменшувала власний торговельний потенціал. Так, наприклад, у 1815 - 1830 товарообіг безпосередньо ОІК з Китаєм зменшився з 13,5 до 11,6 млн. ф.ст.. В цей же час приватна торгівля через її посередництво за цей же період зросла з 9 до 31 млн. ф.ст.

Велике значення має й той факт, що наприкінці 1833 року контрольна рада з діяльності ОІК висунула перед директором компанії не лише вимогу про відмову від монополії. Виникла загроза позбавлення ОІК права апелювати до парламенту щодо діяльності наглядової ради. Та директорат компанії вже майже нічого не міг вдіяти, зосередивши зусилля на боротьбі за збереження Індії під своєю юрисдикцією.

Таким чином у 1833 році відбулося чергове, безпрецедентне по своїм наслідкам втручання держави у адміністративну сферу діяльності компанії [2, с.289].

На відносинах Великої Британії та імперії Цин це позначилося як одностороннє (з боку Лондона) позбавлення ОІК функцій державного представництва без урахування пріоритетів Нанкіну. Такий крок вимагав від керівництва зовнішньополітичного відомства конкретних дій з розбудови нових способів спілкування з імперією Цин. Для реалізації цих потреб на початку 1834 року вперше в історії взаємостосунків Великої Британії та імперії Цин було створено спеціальний комітет у справах в Китаї. Цей комітет діяв в рамках міністерства зовнішніх справ. Головою комітету був призначений Дж. Хобхауз, до комітету також увійшли лорд Окленд, а також, начальник підрозділу торгівельної поліції [4, с.27].

Таким чином, прийняття акту про скасування монополії ОІК на торгівлю з Китаєм дало б поштовх до застосування нової концепції політичного курсу у побудові взаємовідносин з імперією Цин. Відповідно до поглядів лібералів, простого вирішення цієї проблеми існувати не могло. Виходячи з загальних принципів побудови зовнішньої політики Великої Британії головою Форін офісу Дж. Пальмерстоном безпідставного, не виправданого з точки зору суспільної моралі, силового втручання у справи Китаю бути не могло.

Це зобов'язання, яке ліберальне міністерство поклало на себе, а також, власне, на решту цивілізованих країн, на наш погляд, творило значну перешкоду в реалізації завдань кабінету щодо відносин з Нанкіном.

Тим не менше, практично в повному обсязі дані принципи знайшли своє відображення в документі, що отримав назву «Акт про упорядкування відносин з Китаєм та Індією». Він склав підґрунтя для низки інших документів, згідно з якими формувалася нова структура управління британською торгівлею з Китаєм, що відтепер контролювалася безпосередньо державними посадовцями.

Ураховуючи елемент суперництва з Росією, її загрозили успіхи на Близькому Сході, в Центральній Азії та в Китаї, а також беручи до уваги непоступливість, пихатість, консервативність, і, на додачу, підозрілість китайських правлячих кіл щодо «заморських варварів», реформувати існуючі відносини було дуже важко.

Отже, імперський уповноважений, який мав втілювати закріплені в офіційних документах нововведення, був приречений на невдачу. Саме така доля випала довіреному представнику лорда Пальмерстона, першому головному суперінтенданту лорду Непіру, який мав отримати відповідні інструкції та відбутися до Кантону.

Джерела і література

1. Поздеева Л.В. Государственный строй и политические партии Великобритании, М. - 1958. - 264 с.
2. Фурсов К.А. Держва-купец: отношения английской ост-индской компании с английским государством и индийскими патримониями. - М., 2006.
3. Collins Ch. Public administration in Hong Kong. - L., 1952. - P.6.
4. Melancon G. Britain's China policy and opium crisis. Balancing drugs, violence and national honour, 1833 - 1840. - L., 2003. - 158 p.
5. Reports from committees: eighteen volumes. / East-India company's affairs. Vol. X., part II. - L., 1831 - 1832. - 483.
6. M'Gilchrist J. Lord Palmerstone. A biography. - L., 1865. - 200 p.
7. Киссинджер Г. Дипломатия. Пер. с англ. В.В. Львова / Послесл. Г. А. Арбатова. - М., Ладомир, 1997. - 848 с.
8. «Зоопарк народов» лорда Пальмерстона - разгадка парадокса текущей истории // Перевод текста композиции, опубликованной в журнале @"Executive Intelligence Review" (21/16, 15 апр. 1994).
9. Evans de Lacy J. On the designs of Russia. - L., 1828.
10. Urquart D. Progress and present position of Russia in the East: - L., 1838.
11. Wilson R.T. Sketch of the Military and Political Power of Russia in the Year 1817. - London, 1817.
12. Хопкирк П. Большая игра против России. Азиатский синдром. - М., 2004. - 640 с.
13. Виноградов В.Н. Лорд Пальмерстон в европейской дипломатии // Новая и новейшая история. - №5. - 2006.
14. Gillard D. The Straggle for Asia, 1828-1914. A study in British and Russian imperialism. - L., 1977.
15. China. An outline of its government, laws, and policy: and of the British and Foreign embassies to, and intercourse with, Than Empire / By Peter Auber. - L., 1834. - 419 p.
16. Айзенштат М.П., Гелла Т.Н. Английский партии и колониальная империя Великобритании в XIX веке (1815 - середина 187-х гг.). / М.П.Айзенштат, Т.Н.Гелла. - М., ИВИ РАН. - 217 с.
17. M'Gilchrist J. Lord Palmerston. A biography / J. M'Gilchrist. - L., 1865-200 p.

Грицьких Д.В. Ликвидация монополии Ост-Индской компании на торговлю с Китаем и формирование контуров новой политики Великобритании относительно империи Цин, 1830 - 1833 гг.

В статье анализируются обстоятельства реформирования внешнеполитического курса Великобритании в отношении Китая влестствие прихода к власти либерального кабинета Ч.Грея и деятельности на посту секретаря Форин оффиса Дж.Пальмерстона в 1830- 1833 годах.

Ключевые слова: Великобритания, империя Цин, внешняя политика и международные отношения

Грицьких Д.В. Ліквідація монополії Ост-Індської компанії на торгівлю з Китаєм і творення контурів нової політики Великої Британії щодо імперії Цин, 1830 - 1833 рр.

У статті аналізуються обставини реформування зовнішньополітичного курсу Великобританії відносно Китаю внаслідок приходу до влади ліберального кабінету Ч. Грея і діяльності на посту секретаря Форін офісісу Дж.Пальмерстона в 1830 - 1833 роках.

Ключові слова: Великобританія, імперія Цин, зовнішня політика і міжнародні відносини

Grytskykh D.V. The elimination of the East India Company monopoly to trade with China and the formation of the contours of a new policy of Great Britain regarding the Qing Empire in 1830 - 1833.

The article examines the circumstances of reforming the UK's foreign policy towards China owing to the coming to power Ch. Gray's liberal cabinet and J. Palmerston's activities as the Secretary in the Foreign Office in 1830 - 1833.

Keywords: the United Kingdom, the King Empire, foreign policy and international relations.

УДК 94(420:510) «187»

Жуков А.В. (г. Луганск)

**БРИТАНСКАЯ ПОЛИТИКА В КИТАЕ В 70-Х ГГ. XIX В.
ЧИФУСКАЯ КОНВЕНЦИЯ 1876 Г.**

Территория Дальнего Востока, богатая человеческими и природными ресурсами, в XIX веке стала пространством колониальной экспансии государств Европы и США. Борьба Великих держав за влияние в Восточной Азии и укрепление их позиций (в том числе, за счет территориальных приобретений) стала главным содержанием международных отношений на Дальнем Востоке.

Наиболее успешно свои внешнеполитические планы на Дальнем Востоке реализовывали правящие круги Великобритании, прочно удерживающей лидирующие позиции в сфере международной торговли и морского транспорта. Это, конечно, не предполагало автоматически, что ее основные конкуренты (Франция и США) откажутся от собственных колониальных планов. Правящие круги этих держав также стремились сделать ресурсы Китая, Кореи, Индокитая и других стран Юго-Восточной Азии максимально доступными для экономического освоения. Все это довольно рельефно нашло отражение в историографии международных отношений на Дальнем Востоке [1]. Однако ряд важных вопросов до сих пор нуждаются в более внимательном изучении.

Основной территорией экспансии Великих держав в Восточной Азии выступила империя Цин. После «опиумных войн» 1839 - 1842 и 1856 - 1860 годов, позиции ключевых игроков в борьбе за китайский рынок значительно укрепились. Проникновение же агентов мировой капиталистической системы в традиционную экономику Китая осложняли и без того тяжелое положение империи Цин, переживающий системный кризис.

На протяжении почти всего XIX в. Великобритания превосходила другие державы по размаху колониальной экспансии в Китае. Здесь, как и всюду, принципы «свободной торговли» и «наибольшего благоприятствования» помогали ей осуществлять экспансию и расширять свою фактическую торговую монополию. В